

19. Семенюк О. А. Язык эпохи и языковая личность в сатирико-юмористическом тексте: дис. ... д-ра филол. наук: 10.02.01, 10.02.02 /Семенюк Олег Анатольевич.–Кировоград, 2002–462 с.
20. Синица И. А. Языковая личность ученого-гуманитария XIX века: [монография] / И. А. Синица. – К.: Издательский Дом Дмитрия Бураго, 2006. – 352 с.
21. Струганець Л. В. Культура української мови і мовна особистість учителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 „Українська мова”/Л.В.Струганець.–К., 1996.–20с.
22. Струганець Л. Олена Пчілка як мовна особистість / Л. Струганець // Дивослово. – 1995. – № 2. – С. 31-32.
23. Сухомлинський В. О. Слово рідної мови / В. О. Сухомлинський // Українська мова і література в школі. – 1987. – С. 52-61.
24. Формування мовної особистості на різних вікових етапах: [монографія] / [за заг. ред. А. Богуш].–Одеса: ПНЦ АПН України, 2008.–272с.
25. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. / І. Франко. – К.: Література і мистецтво, 1982. – Т. 33. – 528 с.

Lyubov Struhanets. The conception „language personality” in Ukrainian linguistic (historiographic aspect)

Interpretation of the conception „language personality” in Ukrainian linguistic is studied in the article. Dominant approaches for learning this problem are analyzed. The most important components of language personality are represented.

Key words: language personality, language consciousness, Ukrainian linguistic, language culture.

Стаття надійшла до редакції 17.04.2012 р.

УДК 82 – 6 = 161. 2

ББК 82. 3(4 Укр) Л 63

Стефанія Лісняк (Тернопіль)

МОВОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ У ЛИСТУВАННІ ВОЛОДИМИРА ГНАТЮКА

У статті розглядаються актуальні мовознавчі проблеми кінця XIX-початку XX ст., порушені в листуванні Володимира Гнатюка з відомими українськими та зарубіжними лінгвістами. Основна увага

в роботі приділена діалектологічним питанням. Огляд листів виявив важливі матеріали про тісну співпрацю видатного діяча України В. Гнатюка і російського філолога О. Шахматова.

Ключові слова: листування, епістолярій, славістика, діалектологія, говори, правопис.

Постать Володимира Гнатюка – одна з найпомітніших серед наукових діячів України кінця ХІХ - початку ХХ ст. Невтомний збирач, дослідник і видавець народної творчості, етнограф, літературознавець, мовознавець, славіст, редактор, він був організатором української науки в Галичині, як незмінний секретар НТШ і УНТ, діяльності яких, за словами О. Шахматова, „...може позаздрити будь-яка академія” [4, 102].

Життя і багатогранна наукова діяльність Володимира Гнатюка ще в радянський час, а особливо в незалежній Україні, були предметом численних монографічних досліджень і окремих розвідок. На сьогоднішньому етапі зацікавлення викликає величезна епістолярна спадщина науковця, яку складають сотні його листів та кореспонденцій інших адресатів – учених, письменників, громадсько-культурних діячів.

Епістолярна спадщина духовних велетнів українського народу має важливе джерелознавче значення, оскільки містить різні відомості про їхній вклад у розвиток науки, про контакти з найвидатнішими представниками України та зарубіжжя, значною мірою доповнює невідому широкій громадськості діяльність учених, розкриває їх світогляд.

Серед публікацій, присвячених листуванню Володимира Гнатюка з окремими представниками української творчої еліти, зокрема з Михайлом Грушевським, Іваном Франком, Михайлом Коцюбинським, Федором Вовком, Михайлом Сумцовим тощо, можна назвати праці Я. Мельника [5], Н. Руденко [3], І. Приходько [7]. О. Шеремета розглянула стосунки вченого з тогочасними освітніми діячами [8]. У статті Т. Гонтар узагальнено та проаналізовано різноманітні наукові та особисті контакти Володимира Гнатюка з метою виявлення властивого йому епістолярного стилю [2]. Однак мовознавчі проблеми у листуванні видатного вченого не були предметом спеціального лінгвістичного дослідження.

У цій статті ми ставимо за мету простежити контакти Володимира Гнатюка з відомими західноєвропейськими та вітчизняними лінгвістами, проаналізувати актуальні мовні проблеми, порушені в його епістолярії.

Листування вченого з низкою європейських науково-організаційних центрів засвідчує широту його славістичних зв'язків та інтересів. В. Гнатюк підтримував дружні стосунки з О. Шахматовим, А. Кримським, Л. Нідерле, Ф. Коршем, Я. Бодуеном де Куртене та іншими вченими, плідні наукові контакти склалися в нього також з видатними західноєвропейськими славістами – В. Ягичем, О. Брокком, М. Фасмером, Е. Бернекером.

Ядро наукової творчості вченого становила усна словесність, проте як збирач і видавець фольклорних та етнографічних матеріалів, Гнатюк не міг стояти осторонь мовних проблем того часу. Працюючи в „Літературно-науковому віснику”, будучи його постійним автором і певний час редактором, В. Гнатюк неодноразово ставав на захист української культури та мови, стверджуючи, що не можна говорити про підтримку української культури, переслідуючи і зневажаючи мову народу.

У сфері наукової діяльності заслуга В. Гнатюка полягає насамперед у дослідженні території, яку в громадсько-політичній та науковій літературі ХІХ ст. визначали як Угорська Русь (територія, заселена українцями, що до 1918 р. входила до складу Угорщини). Ретельно вивчаючи історію розселення українців в Австро-Угорській імперії, їх матеріальну культуру, народну творчість, літературу, мову, вчений доводив, що закарпатські русини – це частина українського етносу. За результатами шести наукових експедицій в Угорську Русь було видано шість томів „Етнографічних матеріалів з Угорської Русі”. Питанню вивчення мови прятівських русинів і населення Бачки присвячені і декілька його спеціальних лінгвістичних досліджень, як-от: „Русини Прятівської єпархії і їх говори”, „Чи бачванський говір слов'янський?”, „До бойківського говору”. На думку мовознавців, ці дослідження В. Гнатюка є вагомим внеском в українську діалектологію [1, 12]. У цих працях, у ряді статей і рецензій учений на мовному матеріалі підтверджує свою думку, що населення Закарпатської України та окремих місцевостей південної Угорщини є українським. У нього немає сумнівів, що говори прятівських русинів і бачванців українського походження [1, 18].

На діалектологічних проблемах акцентував увагу Володимир Гнатюк і в листуванні з видатними зарубіжними і вітчизняними славістами.

У листі до етнографа Ф. Вовка від 20 жовтня 1897 року В. Гнатюк ще як студент філологічного факультету зазначає, що при записі етнографічних матеріалів „мав на меті і лінгвістику. Знаючи, як наша філологія стоїть низько, хочь так багата у нас діалектологія, постановив я собі робити записи в різних сторонах нашої країни, можливо, найвірніші, оскільки мене ухо не зведе, щоб лінгвісти могли ними покористуватися” [1, 29]. Казки і пісні, ним записані, автор вважає достатнім матеріалом для визначення особливостей говору.

У листуванні Гнатюк продовжує дискусію про належність бачванського говору до українських чи словацьких говірок. Норвезький славіст О. Брок у листі до українського колеги від 30 травня 1898 року схвально відгукується про “Етнографічні матеріали” вченого, його записи з Угорської Русі, але зауважує про відсутність певних фонетичних прийомів у записах, які вживав він сам. О. Брок вважає бачванський говір східнославацьким і називає дві основні фонетичні риси, які це засвідчують: зміна сполук *og*, *ol* між приголосними в *ga*, *la* (*krava*) та твердість приголосних. Але, за словами норвезького вченого, це не стосується „самого народу” [1, 54].

Студент Загребської семінарії Д. Надь у листі до Гнатюка від 4 липня 1899 року обурюється тим, що чеський етнограф Ф. Пастрнек неправильно назвав бачванських українців словаками. За словами Надя, вони ідентифікують себе русинами, і хоч діалект їхній відрізняється від закарпатських і галицьких говорів та має багато спільного зі словацьким, але це пов'язано із мовними впливами, проживанням у словацькому оточенні [1, 70].

Питання належності угро-руських говорів порушено і в листах В. Гнатюка до О. Шахматова. У листі від 1 січня 1902 року вчений пропонує вислати Шахматову апокрифи з угро-руських рукописів, знайдених ним, оскільки ці апокрифи „дають важні причинки до характеристики угро-руських говорів” [1, 99]. У зв'язку з дискусією про характер говірки бачванських українців В. Гнатюк обґрунтовує в полеміці з О. Соболевським та Ф. Пастрнеком зарахування бачванського говору до русинського шляхом виділення фонетичних та акцентуаційних рис: „Я приз-

наю, що вони сильно пословачені, але аби основа їх була словацька, а не руська, не годжуся на те. З тої причини мені було б дуже приємно почути Вашу гадку в сій справі” [1, 100].

Володимир Гнатюк зі своїх листів постає перед нами як толерантний і водночас принципово вимогливий науковець, справжній учений, який власну концепцію не вважає істиною в останній інстанції, хоче знати об’єктивну думку на спірну проблему. Зокрема, в листі до О. Шахматова від 23 грудня 1901 року Гнатюк зазначає: „Я хотів би почути Вашу гадку, чи говори західноруські і бачванський, які я причисляю до руських говорів, на Ваш погляд, руські чи словацькі, як про те говорять професори Пастрнек, Соболевський, Полівка і ін.” [1, 97].

У листі-відповіді Шахматов пояснює, що питання про говори Угорської Русі (закарпатські) в його статті „К вопросу об образовании руських наречий” розглянуто досить поверхово, що він лише обмежився вказівкою на їхній зв’язок із північними малоруськими діалектами, оскільки основним завданням статті було “дати нарис взаємовідносин руських говорів і рішуче відмовитись від усяких спроб шукати в киянах предків сучасних великоросів” [1, 98].

В. Гнатюк ділиться з О. Шахматовим своїми планами про написання спеціальної розвідки про діалект бачванських русинів: „Тоді задумаю розібрати докладніше закиди тих професорів (Соболевського, Пастрнека та інших (вставка наша –С. Л.) і до аналогії взяти білоруські говори, що мають багато ідентичного з говором бачванським, а проте вони належать до руських говорів, а не західних” [1, 100]. У цей час український учений зайнятий редакторською підготовкою до друку угро-руських віршів XVIII, розглядаючи їх як матеріал, що підтвердить його погляд на говірки Бачки.

Загалом огляд листів виявляє цікаві матеріали щодо тісної співпраці В. Гнатюка й О. Шахматова. У листах кореспондентів згадуються такі відомі українські та зарубіжні мовознавці, як І. Верхратський і К. Михальчук, С. Смаль-Стоцький і Т. Гартнер, О. Соболевський і Ф. Пастрнек, Б. Грінченко і П. Житецький та інші. О. Шахматов у листі до Гнатюка від 25 березня 1903 року щиро вітає його з обранням членом-кореспондентом Петербурзької АН (1902) і просить зайнятись „створенням програми для збору особливостей малоросійських говорів” [1, 121]. У відповіді на цей лист від 7 квітня 1903 року

Гнатюк запевняє, що зробить все можливе і просить для зразка програми великоруських і білоруських говорів, з'ясовуючи при цьому, „чи програми мають бути ідентичними, чи українська може від них різнитися” [1, 123].

Характер листів свідчить про близькі стосунки двох відомих учених, їхню взаємну повагу, довіру і підтримку. О. Шахматов у своєму епістолярії висловив надзвичайно високу оцінку етнографічних праць українського науковця: „Ретельно вивчаю тепер Ваші праці. Не знаходжу достатньої похвали за те, що Ви зробили для руської філології. Який величезний і цінний матеріал Ви пустили в обіг!” [1, 207]. В іншому листі російський лінгвіст звернувся до Гнатюка з проханням взяти участь у підготовці видання “Украинский народ в его прошлом и настоящем”, зокрема історико-літературного нарису „Початок Галицького відродження”. За одержану премію О. Котляревського Гнатюк щиро дякує О. Шахматову: „Знаючи, що призначення премії маю найбільше завдячити Вам, складаю отсим свою щирю подяку та прошу приймати запевнення, що Ваше ім'я заховаю все глибоко в своїй пам'яті” [1, 260].

Діалектологічні дослідження галицького вченого знаходили позитивну оцінку і з боку інших мовознавців-сучасників, яку вони висловлювали в листах до нього.

Як до видатного діалектолога звертався до В. Гнатюка і чеський історик та етнограф Л. Нідерле. У листі від 9 серпня 1907 року цей дослідник цікавився українськими говорами в румунській Молдавії та їхніми дослідженнями і просив вислати останні статті з української етнографії. Предметом зацікавлень Нідерле були також проблеми топоніміки, зокрема, де б він міг „знайти достовірні українські назви місцевостей в Галичині, Буковині і в російській Україні” [1, 165]

Із проханням вислати діалектологічні праці звертався до В. Гнатюка і російський мовознавець В. Розов, який, займаючись дослідженнями малоросійських говорів, дуже потребував його робіт і розвідок інших галицьких дослідників, зокрема в царині вивчення галицьких діалектів [1, 193].

Адресатом В. Гнатюка також був Є. Карський, який у листах-відповідях високо оцінював західноукраїнського етнографа і діалектолога: „Ваші дуже цікаві етнографічні праці я з великою вдячністю отримав і використовуватиму їх в моїх курсах малоросійської мови і руської словесності” [1, 141].

Високу оцінку діяльності Гнатюка дав у своєму листі від 5 серпня 1903 року відомий український славіст і сходознавець А. Кримський: „Я завсігди дуже високо цінив Ваші праці і тепер

незвичайно радий, що Академія наук Вас пошанувала. Вам, мабуть, відомо, що в члени-кореспонденти Російської Академії нелегко потрапити і що така честь припадає далеко не кожному російському вченому, а тим паче – заграничному” [1, 126-127]. В іншому своєму листі А. Кримський пропонує В. Гнатюкові взяти участь в написанні нарису української діалектології в редакovanій В. Ягичем „Енциклопедии славянской филологии”, зауважуючи, що саме він порадив Ягичу запросити галицького славіста. Із матеріалів листування вченого з І. Панькевичем (1920-1925)) довідуємося про укладання словника південнокарпатських говорів.

Важливою лінгвістичною проблемою, що також хвилювала Володимира Гнатюка, було вироблення одної літературної мови і єдиного правопису для України. Це питання порушено в листуванні відомого фольклориста з Євгеном Тимченком. Так, у листі до мовознавця від 25 липня 1912 року В. Гнатюк виявляє намір написати невелику статтю про звук “і” в українській мові та спосіб його передачі на письмі через „i” та „ї”: “Я подам їм таке правило, що хто раз його прочитає, буде знати раз на все, де писати „i”, а де „ї”; через се буде можна усунути найважнішу різницю у правописі по обох боках кордону” [1, 231]. У відповідь у своєму листі від 11 червня 1923 року Тимченко подає зауваження до серії статей В. Гнатюка „В справі української правописі”, погоджуючись з одними і відкидаючи інші положення. Зокрема, схвально відгукуючись на гнатюківські пропозиції щодо правопису іншомовних слів, Тимченко звертає увагу на написання власних назв, критикуючи написання Винниця і Чернігів. Правопис цих слів Тимченко ставить у залежність від їхнього походження, пропонуючи писати Віниця (від віяти) і Чернігів (від “ прикметникової форми -чърн- з наростком -іга. „Також потрібно писати „Україна”, ніхто не вимовляє „Вкраїна”, але „на Вкраїні”, (ніколи „на Україні”), „за Вкраїну” . Мовознавець зазначає також, що г, к, х , а також губні приголосні і приголосні, перед якими стоїть інший приголосний, не подвоюються, отже потрібно писати, “з огляду на придніпрянську вимову”: *суддя, ніччю, але в'ю, щастя* [1, 327].

В. Гнатюк не оминув в епістолярії і досліджень інших лінгвістів. У листі до Агатангела Кримського він запитує про завершення тим граматики української мови, принагідно повідомляючи йому про граматику професора С. Смаль-Стоцького, яка видається німецькою мовою. Діалектологічні уподобання відомого фольклориста висловлені в таких рядках: „Не знаю, одначе,

чи він проводить границю між літературними формами і діалектичними – що було би дуже потрібне – чи ні” [1, 259].

Цікавила видавця й організатора української науки і робота Кримського над історичним словником української мови, тому у своєму листі-відповіді А. Кримський дає детальну інформацію і запевняє, що буде видавати цей словник у Львові: „Свій словар я б нізащо не послав до Російської Академії наук, а тільки до Товариства Шевченка” [1, 81].

У листах самого Гнатюка мова йде про його зв’язки з українськими, російськими, польськими і німецькими науковцями, обмін з ними науковою продукцією. У взаєминах із зарубіжними мовознавцями Гнатюк постає як турботливий колега, який пропагує водночас праці українських учених, зокрема, „Етнографічні матеріали з Угорської Русі”, видані в „Етнографічному збірнику” НТШ, та „Знадоби до пізнання угро-руських говорів І. Верхратського”, надруковані в „Записках” того ж товариства. Такі ж праці вчений вислав і німецькому славісту Е. Бернекеру, який уважав, що дослідження цих праць принесе величезну користь. Листи проливають світло на мало відомі факти творчості, засвідчують взаємні симпатії та наукові інтереси видавних вчених.

Численна кореспонденція Володимира Гнатюка свідчить про широке коло його славістичних зв’язків, інтерес до живої мови українського народу, до важливих проблем мовознавства. Окремі питання, які висвітлені в епістолярії галицького дослідника, не втратили актуальності і до сьогодні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк В. Документи і матеріали (1871-1989) // Володимир Гнатюк. – Львів, 1998. – 466 с.
2. Гонтар Т. Особливості спілкування Володимира Гнатюка з представниками української інтелігенції // Наукові записки. Серія: Літературознавство: Матеріали Міжнародної наукової конференції „Володимир Гнатюк у контексті розвитку культури України”. – Тернопіль, 2011. –С. 20-25.
3. Листування Володимира Гнатюка з Михайлом Грушевським /Упорядник, автор вступу, коментарів та покажчиків Н. В. Руденко // Старожитності Південної України. – Вип. 16. –Запоріжжя, 2006. – 92 с.
4. Макаров В. І. Листування М. С. Грушевського й О. О. Шахматова // Український історичний журнал. – 1996. –№5. – С. 89-106.

5. Мельник Я. Іван Франко і Володимир Гнатюк: до історії творчих взаємин і особистих контактів // Тези доповідей і повідомлень наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 1991. – С. 52-54.
6. Мушинка М. Взаємини Михайла Коцюбинського з Володимиром Гнатюком // Народна творчість та етнографія.– 1966. –№4.– С. 11-19.
7. Приходько І. Наукові взаємини Володимира Гнатюка та Миколи Сумцова // Тези доповідей і повідомлень наукової конференції, присвяченої 120-річчю від дня народження Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 1991. – С. 55-57.
8. Шеремета О. Взаємини Володимира Гнатюка з учителями Західної України // Вісник Львівського університету. Серія педагогічна. – 2007. – Вип. 22. – С. 281-285.

Stefaniya Lisnyak. Linguistic problems in correspondence of Volodymyr Gnatyuk

The article deals with the actual linguistic problems of the end of the XIX – the beginning of the XX century, which raised in Volodymyr Gnatyuk's correspondence with famous Ukrainian and foreign linguists. The main attention is paid to issues of dialectology. Because of review letters it was found important materials about close cooperation outstanding figure of Ukraine V.Gnatyuk and Russian philologist O. Shakhmatov.

Key words: correspondence, epistolary, Slavic studies, dialectology, dialects, orthography.

Стаття надійшла до редакції 17.02.2012 р.

УДК811.161.2+8106

ББК 81.411.1

Леся Гапон (Тернопіль)

ЯРОСЛАВ-БОГДАН РУДНИЦЬКИЙ ОЧИМА РАДЯНСЬКОЇ КРИТИКИ

У статті проаналізовано основні аспекти бачення постаті Ярослава-Богдана Рудницького радянськими мовознавцями. Визначено їхню оцінку діяльності вченого як автора першого „Етимоло-